

AQL ZAIFLIGI BO'LGAN O'SMIRLARNING SHAXSIY RIVOJLANISHIDA ADAPTASIONNING O'RNI

Shodiyeva Feruza Beshimovna

Abu Ali ibn Sino nomidagi Buxoro davlat tibbiyot instituti.

Buxoro. O'zbekiston. e-mail: shodiyeva.feruza@bsmi.uz

Annotatsiya. Maqolada ijtimoiy moslashuv muammosi, aql zaifligi bo'lgan ko'plab bemorlarning tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan kuzatuvlar va birinchi navbatda, sotsiologlar, psixologlar va pedagoglar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarni ko'rib chiqamiz. Shunga tadqiqotlarga ko'ra, ushbu kontseptsianing bir nechta xulosalarga kelindi. Aqliy zaiflikning (intellektual yetishmovchilik) tarqalishi bo'yicha tadqiqotlar juda ko'p, chunki ular uning darajasini, ushbu kasallikning rivojlanishining sabablari va shartlarini, uning oldini olish va davolashni, turli xil (birinchi navbatda, tibbiy, ijtimoiy) rejalashtirishlar amalga oshirildi.

Kalit so'zlar: intellektual yetishmovchilik, xavf omillari, o'smirlar, ruhiy-asab buzilishlar, aqli zaiflik.

РОЛЬ АДАПТАЦИИ В ЛИЧНОСТНОМ РАЗВИТИИ ПОДРОСТКОВ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ

Шодиева Феруза Бешимовна

Бухарский государственный медицинский институт имени Абу Али ибн Сино.

Бухара, Узбекистан. e-mail: shodiyeva.feruza@bsmi.uz

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы социальной адаптации, наблюдения, проведенные исследователями многих пациентов с умственной отсталостью и, в первую очередь, исследования, проведенные социологами, психологами и педагогами. Исходя из этого исследования, сделаны несколько выводов по данной концепции. Исследований распространенности умственной отсталости (интеллектуальной недостаточности) очень много, поскольку они изучали ее степень, причины и условия развития этого заболевания, его профилактику и лечение, осуществляли различные (в первую очередь, медицинские, социальные) планы.

Ключевые слова: интеллектуальная недостаточность, факторы риска, подростки, психоневрологические расстройства, слабоумие

THE ROLE OF ADAPTATION IN THE PERSONAL DEVELOPMENT OF ADOLESCENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Shodiyeva Feruza Beshimovna

Bukhara State Medical Institute named after Abu Ali ibn Sino. Bukhara, Uzbekistan. e-mail: shodiyeva.feruza@bsmi.uz

Annotation. *The article examines the problems of social adaptation, observations made by researchers of many patients with mental retardation, and, first of all, studies conducted by sociologists, psychologists, and educators. Based on this study, several conclusions have been drawn on this concept. There are a lot of studies on the prevalence of mental retardation (intellectual disability), as they studied its degree, causes and conditions of development of this disease, its prevention and treatment, and implemented various (primarily medical and social) plans.*

Keywords: *intellectual disability, risk factors, adolescents, neuropsychiatric disorders, dementia*

Ijtimoiy moslashuv muammosi ko'plab tadqiqotchilar, birinchi navbatda, sotsiologlar, psixologlar va pedagoglarning e'tiborini tortdi va jalb qilmoqda. Shunga ko'ra, ushbu kontseptsianing bir nechta ta'riflari mavjud.

Ayniqsa:

Ijtimoiy moslashuv - shaxsning yangi ijtimoiy muhit sharoitlariga faol moslashish jarayoni va natijasidir. Ijtimoiy moslashuv - shaxsning ijtimoiy muhit sharoitlariga moslashishi, busharoitlarning o'zgarishiga yoki yangi muhitga kirishiga qarab o'zini o'zgartirish qobiliyati;

Ijtimoiy moslashuv - bu odamning jamiyat madaniyatini, xulq-atvor uslubini, me'yorlarini, munosabatlarini, atrof-muhitni "o'zi uchun moslashtirish" qobiliyatini, normal hayot kechirish qobiliyatini saqlab qolgan holda, unda o'z "joyini" topish. Ijtimoiy moslashuv - bu, qoida tariqasida, faol shaxs yoki uning uchun yangi ijtimoiy sharoitlar yoki ijtimoiy muhit guruhi tomonidan moslashish, rivojlanish jarayoni.

Ijtimoiy moslashuv - bu omon qolish, ko'payish va rivojlanish uchun shaxsni o'zgargan ijtimoiy muhitga moslashtirish jarayoni. Ijtimoiy moslashuv - bu shaxs yoki ijtimoiy guruhning ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sirining bir turi bo'lib, uning natijasi o'z-o'zini baholash va faoliyat sub'ektining harakatlarini atrof-muhit xususiyatlari bilan muvofiqlashtirish, uning o'zgaruvchan sharoitlariga faol moslashishdir. Ijtimoiy moslashuv - shaxsning ijtimoiy muhit sharoitlariga faol moslashish jarayoni; shaxsning ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siri turi.

Ijtimoiy moslashuv - bu qiyin hayotiy vaziyatda bo'lgan shaxsni yo'qolgan funksiyalar va ijtimoiy aloqalarni tiklash orqali jamiyatda qabul qilingan xatti-harakatlar qoidalari va normalariga, uning hayot muhitiga moslashtirishga qaratilgan maxsus tashkil etilgan jarayon yoki chora-tadbirlar tizimi.

Ijtimoiy moslashuv - jamiyat hayotining zamonaviy sharoitlariga moslashish jarayoni; nogiron bolalar uchun bu turli xil yordamchi vositalar yordamida hayot, mehnat va atrof-muhit sharoitlariga moslashishning murakkab jarayoni bo'lib, ular o'zlariga xizmat qilishlari, o'qishlari va jamiyatga yanada integratsiyalashuvi uchun kasbiy ko'nikmalarga ega

bo'lishlari mumkin E.Dyurkgeymning fikricha, moslashish shaxs tomonidan ikki tomonlama xarakterga ega bo'lgan – “majburiy” va “xohlagan” umumiy ijtimoiy normalarni amalga oshirishdir (E.Dyurkgeym, 1995).

T.Parsons moslashuv jarayoni tabiiydir va shaxsni zamonaviy bilimlar bilan tanishtirish orqali ma'lum me'yoriy tuzilmalarni, madaniyat belgilarini shaxs tomonidan o'zlashtirilishini o'z ichiga oladi, ya'ni ijtimoiy moslashuv - bu insonning

ehtiyojlari, manfaatlari va qadriyatlarini o'rtasidagi muvozanat deb hisoblagan shaxs va uni o'rab turgan ijtimoiy muhit. Moslashuvchan mexanizmlar shaxsni uning adekvatligi va ijtimoiy nafliligini ta'minlashi kerak, ayniqsa faoliyat va mas'uliyatning ikkita differensial sohalarida: kasbiy rolda va oilada.

M.Weberning fikricha, inson o'z maqsadlarini amalga oshirishga intiladi va ularni maqsadlarga erishishning oqilona vositalari bilan bog'laydi; shunga ko'ra, moslashish ratsionallik bilan bog'liq bo'lib, inson ehtiyojlarini qondirishning eng maqbul usuli sifatida ishlaydi (M. Weber, 1990).

Bixeviorizm da moslashish ikki xilda tushuniladi. Bir tomondan, bu shaxsning ehtiyojlari va atrof-muhit talablari to'liq mos keladigan holat (ya'ni, shaxs va ijtimoiy muhit o'rtasida uyg'unlik mavjud). Boshqa tomondan, bu uyg'unlikka erishiladigan jarayondir. Bixeviorizmning modifikatsiyasi bo'lgan ijtimoiy ta'lim nazariyasida A. Bandura o'rganish orqali xatti-harakatni o'zgartirishning adaptiv xususiyatini qayd etadi, ya'ni. o'rganish moslashish shaklidir.

Kognitiv dissonans nazariyasini yaratuvchisi L. Festinger moslashishni psixologik noqulaylikni ("kognitiv dissonans") yengishga yordam beradiga himoya mexanizmining bir turi sifatida talqin qildi. Ushbu muallifning fikriga ko'ra, ijobiy his-tuyg'ularga bo'lgan intilish ("kognitiv uyg'unlik") shaxsni moslashishga muhtoj bo'ladi, bu yangi ma'lumotlarni (jumladan, ijtimoiy stereotiplar va yangi himoya mexanizmlarini) o'zlashtirish jarayoni bo'lib, uning yordamida shaxs o'z-o'zidan o'zini tutishga, hissiy stressni yengishga intiladi.

Tabiiyki, ijtimoiy moslashuvni o'rganishda mahalliy tadqiqotchilarning yondashuvlari ko'p jihatdan tadqiqot vaqti, tadqiqot ob'ekti, ularning kasbiy mansubligi (birinchi navbatda, sotsiologiya yoki psixologiya) va uslubiy qarashlari bilan belgilanadi.

P.S.Kuznetsov tushunchasida moslashuv uch tomondan ko'rib chiqilishi kerak: moslashish sifatida, moslashish qoniqish sifatida, moslashish shaxsni rivojlantirish funktsiyasi sifatida.

N.A.Sviridov (2002) yoshlar o'rtasidagi moslashish jarayonlarini o'rganar ekan, moslashishni shaxs/guruhning yangi ijtimoiy muhitga kirib borishi va uning rivojlanishi, ularning o'zaro ta'siri va o'zaro moslashuvining ob'yektiv zaruriy jarayoni sifatida qaraydi, buning natijasida nafaqat sharoitlar yaratiladi. Uning ehtiyojlari va hayotiy maqsadlarining shaxsiyatini amalga oshirish uchun, balki moslashuvchan muhitning o'zini ham izchil o'zgartirish uchun. Ya'ni, ijtimoiy moslashuv - bu umumiy me'yorlar, qadriyatlar, tartibga solinadigan xatti-harakatlar qoidalarini ishlab chiqish asosida sub'ektning yangi muhit sharoitlariga faol moslashish jarayoni, buning natijasida shaxsning ma'lum o'zgarishlari

sodir bo'lib, uni aniqlashga imkon beradi. O'zi bu jamiyatning qadriyat yo'nalishlarining tashuvchilari bilan.

L.V.Korel (2005) moslashuv sotsiologiyasini yangi sotsiologik fan sifatida ham ko'rib chiqadi, uning institutsionalizatsiyasi hali to'liq emas, lekin tez o'zgaruvchan dunyoda ilmiy va ijtimoiy vaziyat tufayli, ayniqsa Rossiyaning o'zgartirishida juda zarur.

Muallifning fikriga ko'ra, "moslashuv sotsiologiyasi" - bu odamlarning, turli darajadagi ijtimoiy hamjamiyatlarning, muassasalar va tashkilotlarning, har qanday ijtimoiy uyushgan sub'ektlarning o'zgarishiga moslashish o'rni, funktsiyalari, turlari va qonuniyatlari haqidagi sotsiologik bilimlarning maxsus sohasi ularning yashash sharoitlari, shuningdek, ichki o'zgarishlar.

Ijtimoiy moslashuvni ko'rib chiqishning to'rtta asosiy jihatini ajratib ko'rsatish qonuniydir: ijtimoiy munosabatlarning bir turi sifatida, ijtimoiy jarayon sifatida, ijtimoiy faoliyat sifatida va nihoyat, institutsional shakl sifatida; Shuni ham yodda tutish kerakki, ijtimoiy moslashuvda o'zaro bog'liq ikkita komponent amalga oshiriladi.

Ijtimoiy moslashuvning antonimi - bu ijtimoiy moslashuv tushunchasi, ya'ni shaxsning jamiyatdagi ijtimoiy hayotga qodir emasligi. Ko'rinib turibdiki, ko'pincha turli xil ijtimoiy guruhlar orasida moslashuvning namoyon bo'lishi uning tarkibiy qismlarining biologik va ruhiy xususiyatlarining etarli darajada rivojlanmaganligi bilan kuzatiladi. Ruhiy buzilishlar klinik belgilarning katta o'zgaruvchanligi va shunga mos ravishda ruhiy tartibsizlik va ijtimoiy moslashuvning ma'lum sifat va miqdoriy ko'rinishlarida farqlanadi. Hayotning og'ir buzilishiga olib keladigan eng jiddiy kasalliklarga shizofreniya, aqliy zaiflik, keksalik demensiyasi va boshqalar kiradi. Shunday qilib, turli tadqiqotchilarning, ayniqsa zamonaviy mahalliy mualliflarning ijtimoiy moslashuvni tushunishga bo'lgan yondashuvlari kontseptual xilma-xillikni bartaraf etmaydi, balki nazariy g'oyalarning ifloslanishini anglatadi va shu bilan birga ko'pincha farqlanadi, shu jumladan sezilarli darajada (eng keng tarqalgan farqlar). Quyidagilarga qisqartirish mumkin: birinchidan, moslashish - bu jarayon yoki natija; ikkinchidan, jarayon qanday namoyon bo'ladi, natijaga erishiladi. Biroq, ushbu tadqiqot kontekstida ijtimoiy moslashuv muammosi bilan shug'ullanadigan ko'pchilik tadqiqotchilar tomonidan qayd etilgan bir nechta qoidalarni ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiqdir.

Aqliy zaifligi bo'lgan shaxslarning ijtimoiy moslashuv agentlari sifatida maxsus maktab muassasalari, aniq sotsiologik tadqiqotlar o'tkazishda sog'liqni saqlash, ta'lim va ijtimoiy yordamning ijtimoiy muassasalari ko'rib chiqildi. Insonlarning psixofiziologik xususiyatlari va ijtimoiy-demografik xususiyatlari ijtimoiy moslashuvga sezilarli ta'sir ko'rsatishi ta'kidlanadi. Shu munosabat bilan jamiyat institutlar va amaliyotlar tizimi orqali mustaqil ravishda moslashish imkoniyati cheklangan o'z a'zolarining (nogiron mahkumlar, ozod qilingan mahkumlar, migrantlar) ijtimoiy moslashuv jarayonlarini rag'batlantirishga alohida e'tibor qaratishi kerak. Aholining eng ijtimoiy nosog'lom guruhlaridan biri, xususan, ruhiy nuqsonlari bo'lgan nogironlarni o'z ichiga oladi. Umuman olganda, nogironlik moslashuvga sezilarli va ko'p hollarda hal qiluvchi ta'sir ko'rsatishi aniq ko'rinadi, shuning uchun tibbiy adabiyotlarda nogironlarning turli toifalarini moslashtirish muammolari faol ko'rib chiqiladi.

Ushbu toifadagi odamlarga (muayyan kasalliklar tufayli nogironlar) kelsak, muallifning integratsiya kompleksi yordamida amalga oshiriladigan jamiyatdagi zamonaviy hayot sharoitlariga moslashish sifatida belgilaydigan tibbiy-ijtimoiy moslashuv haqida gapirish qonuniy ko'rinadi. Shunga ko'ra, amalga oshirilayotgan terapevtik va ijtimoiy ta'sirlar kompleksi qanchalik samarali bo'lsa, tibbiy va ijtimoiy moslashuv shunchalik samarali bo'ladi.

Tibbiy-ijtimoiy moslashuv masalalariga "ijtimoiy yo'naltirilganlik"ning tibbiy mutaxassisliklarida alohida e'tibor beriladi; shuning uchun tibbiy va ijtimoiy moslashuv tibbiyot sotsiologiyasining kategorik sohasida ishlaydigan ko'plab mualliflarni yaqindan qiziqtiradigan ob'ektdir, chunki juda to'g'ri, A.V. Reshetnikov, tibbiyot sotsiologiyasi bo'yicha tadqiqotlar tibbiy bilimlar va ma'lum bir shaxsning, ma'lum bir ijtimoiy guruhning, ma'lum bir jamiyatning hayot tarixi bilan bog'liqlik chegaralarini aniqlashga qaratilgan bo'lib, ularning qonuniyatlarini o'rganishga qaratilgan. Shaxsning jamiyat faoliyatining tibbiy va ijtimoiy roli tuzilishiga moslashishi (bemor, bemor, hamshira, shifokor, sog'liqni saqlash menejeri) va natijada o'z egasini jamiyatdan himoya qilish vositalarini izlash.

XULOSA

Aqliy zaiflik aholi orasida, ayniqsa bolalar va o'smirlarda keng tarqalgan; insonning o'zi, uning atrof-muhiti va umuman jamiyatning hayot sifatiga salbiy ta'sir qiladi. Aqliy zaiflik klinik ko'rinishlarning og'irligining katta o'zgaruvchanligi va shunga mos ravishda moslashishning turli xil imkoniyatlari bilan tavsiflangan bo'lsa-da, lekin aksariyat hollarda (taxminan 80%) u yengil darajada namoyon bo'ladi. Nafaqat umumta'lim maktabining soddalashtirilgan dasturini, balki jamiyatga moslashishga imkon beradigan eng oddiy mehnat ko'nikmalarini ham o'zlashtirish ularni hayotga jamiyatga moslashishini osonlashtiradi. Shu bilan birga, so'nggi o'n yilliklardagi xalqaro, milliy va mahalliy siyosiy strategiyalarda aqli zaif odamlarning ijtimoiy jamiyatga moslashuv darajasini oshirish uchun fuqarolik huquqlarini ta'minlash va ularga sifatli xizmatlar ko'rsatish bo'yicha qat'iy majburiyatlarga aniq e'tibor qaratilmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Аксенова, Л. И. Социальная педагогика в специальном образовании: учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / Л. И. Аксенова. – М.: Издательский центр Академия, 2001. – 192 с.
2. Effect of a hippotherapy intervention program on static balance and strength in adolescents with intellectual disabilities / P. Giagazoglou, F. Arabatzi, K. Dipla et al. // Res. Dev. Disabil. – 2012. – Vol. 33, N 6. – P. 2265–2270
3. Белявский, Б. В. Система работы по профориентации обучающихся с ограниченными возможностями здоровья в образовательных организациях / Б. В. Белявский // Специальное образование. – 2016. – №2. – С.514.

4. Белявский, Б. В. Исследование социального взаимодействия обучающихся с нарушением интеллекта в процессе их трудовой деятельности/ Б. В. Белявский // Специальное образование. – 2012. – №4. – С.5-14.
5. Маршалкин, А. П. Проблемы социальной реабилитации детей с ограниченными возможностями развития в системе специального образования / А. П. Маршалкин, Ю. С. Чурилов // Специальное образование. – 2012. – №1. – С. 106.
6. Весенков, Г. В. Профессионально – трудовая подготовка умственно отсталых школьников: дис. ... доктор пед. наук: 13.00.03 / Г. В. Весенков; Пед. академия последиplomного образования. – Москва, 2006. – 422 с.
7. Дуброва, Т. И. Уровневая дифференциация профессионального обучения подростков с нарушением интеллекта / Т. И. Дуброва // Специальное образование. – 2012. – №2. – С.40-48.
8. Организация деятельности коррекционных образовательных учреждений. Сборник документов / сост. Ф. Ф. Водоватова. – М.: Высшее образование, 2000. – 184 с.
9. Зак, Г.Г. Исторический анализ сущности понятия «реабилитация» в системе специального образования / Г.Г.Зак // Специальное образование. – 2012. – № 3. – С. 30– 34.
10. Калмыкова, Е.А. Психология лиц с умственной отсталостью: учебно-методическое пособие / Е.А. Калмыкова. – Курск, 2007. – 121 с.